

Där horisontellt möter vertikalt
en studie av hur fasaden och gatan påverkar upplevelsen av stadsrummet

Där horisontellt möter vertikalt
en studie av hur fasaden och gatan påverkar upplevelsen av stadsrummet

Where horisontal meets vertical
a study about what impact the facade and the street have on the experience of urban space

Hanna Frisk

Handledare: Anna Ranger
Examinator: Ann Bergsjö

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
SLU Alnarp
Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet 15 hp
Landskapsarkitektur
2008:40

Förord

Uppsatsen har sin utgångspunkt i stadens mellanrum och hur dessa påverkar människan med dess mest väsentliga komponenter; fasaden och gatan.

Jag vill med denna uppsats göra läsaren uppmärksam på sådant i ett vardagligt stadsliv som ofta tas för givet. Att gatorna och husen inte bara finns där av en slump är långt ifrån uppenbart för alla. De är placerade och utformade för att beröra och upplevas av användaren.

Uppsatsen är min kandidatuppsats vid landskapsarkitektutbildningen, SLU, Alnarp och har genomförts under våren år 2008 i Malmö.

Jag vill passa på att tacka min handledare Anna Ranger för många goda råd på vägen.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Hanna Frisk'. The signature is stylized with a large initial 'H' and a long, sweeping underline.

Hanna Frisk

Malmö 2008-04-29

Sammanfattning

I takt med städernas expansion och människors förflyttning till städerna berörs allt fler människor av utformningen och sammansättningen av det urbana rummet. Stadens olika strukturer och stadsrummets olika kompositioner är oändliga och upplevs på olika sätt beroende av dess proportioner och innehåll. Eftersom att staden är ett konstverk som granskas av alla dess invånare med olika tycke och smak är det svårt tillgodose alla i dess utformning. Trots detta måste arkitekten utgå från sin egen förmåga och tron på att det finns generella drag av vad vi människor uppfattar som bra eller dåligt. Upplevelsen av stadsrummet behöver inte vara och är sällan direkt medveten hos betraktaren. Dess ständiga närvaro i vår vardag gör att det ofta går oss obemärkt förbi. Det primära är därför inte en direkt uppfattning utan den positiva känsla som ett stadsrum kan ge till människan. Det är viljan att uppehålla sig eller att vara på en plats som utformningen av stadsrummet skall främja, arkitektens förmåga att forma "place" av "space".

Staden som arena har förändrats över tid och staden som fenomen uppkom från början för att människorna skulle skydda och hjälpa varandra. Idag har staden i mångt och mycket förändrats till en konsumtionsarena istället för den sociala arena som den en gång var. Trots detta består betydelsen av staden som mötesplats och den är mycket viktig för människans välmående i sitt vardagliga liv. För att skapa dessa sociala platser är fasaden och gatan de två mest fundamentala elementen. Dessa platsbildande element kan beroende av utformning främja stadsmässigheten och därmed också människans välbefinnande i staden.

En egen upplevelsestudie i form av stadsvandringar ger en bild av hur människan i allmänhet upplever stadsrummet. Undersökningen visade att det primära är fasadens och gatans placering och förhållandet dem emellan. Det krävs en variation av händelser under rörelsens gång för att stadsrummet skall uppfattas som intressant och behagligt. Gaturummet bör också vara uppdelat i kortare sekvenser. Vad man möter i rörelseriktningens fond är av hög betydelse samt avståndet till denna. Dessa faktorer har visat sig vara av större betydelse än själva proportionerna mellan fasaden och gatan.

Fasadens komponenter berättar tydligt om dess karaktär som privat eller offentlig byggnad, men någon vidare upplevelsepåverkan är svår att konkretisera.

Som planerare eller designer krävs en större medvetenhet för de

tillsynes små detaljer i stadsbyggandet som entréplaceringar, nivåskillnader, vinklar, hörnutformning etcetera, vilka gör stor skillnad för upplevelsen och rörelsen genom staden.

Nyckelord:

Arkitektur, stadsplanering, stadsbyggnad, upplevelse, stadsrum, fasad, gata

Abstract

This paper is about the facades and the streets impact on the experience of the city and how architects can create cities for the human kind with simple tools that makes a huge difference for the experience of urban space.

As the cities are growing in a faster rate and as more people move to the cities, they will also affect more people. The different structures that can be found in the cities therefore gets more important and giving design to city structures also gets more complex because of our higher demands on urban functions and content. It's difficult to evaluate the ultimate city structure since all people experience their city in different ways, but architects still should be able to create urban spaces that is suited for the human kind, just as we can create different biotopes for flora and fauna. Therefore there must be general ideas of what the human being experience as good or bad and these should be guidelines when designing urban space.

Since urban space is something that most people experience every day it doesn't always have a clear impact on them. Although there are places that are designed in a certain way that makes people to want to stay in that space. It is the architects ability to turn space into place that makes the difference between the urban structures and that ability also decides whether it is suited for the human being or not.

The city has changed from being a place for meeting and socializing to mainly function as a space for trade and consumption. The cities role as a place where people meet is still very important for the wellbeing of the inhabitants. The facade and the street are the most fundamental elements in the urban context and they influence the peoples experience of their surroundings. It is these two variables that can be used to turn urban space into actual place and to keep up the cities role as a place for peoples interaction with eachother.

A walk through the city reflects the way that most people see and experience urban space. This study shows that the most fundamental in urban design is the relation between the facade and the street and their positioning to eachother. It is vital with a change in surroundings during a city walk for making the urban space interesting and pleasant for the stroller. The urban space ought to be divided into shorter sequences for maintaining the strollers attention and interest.

The components of the facade tells us about the buildings character as a private or public construction, but it is difficult to substantialize an effect in experience according to design of facades.

It is of high importance that city planners and designers are aware of these small details. The placing of entrances, differences in levels, shaping of corners etcetera, makes a big difference for the experience and movement through the city.

Keywords:

Architecture, urban planning, urban design, urban space, public space, facade, street, experience

Innehållsförteckning

	Sid:		
Förord	1	Hörnet	15
		Sockeln	16
		Taket	16
Sammanfattning	2		
Abstract	3	<i>Mötet mellan fasaden och gatan</i>	17
Inledning och bakgrund	5	<i>Skalans betydelse - proportioner mellan fasad och gata</i>	18
Mål och syfte	5	<i>Att färdas utmed fasader</i>	20
Metod	5	Upplevelsestudie	21
Avgränsningar	6	Stadsvandringar	21
Teori	7	Fallstudiemetod	21
<i>Stadsbyggnadshistoria - en översikt med fokus på Europa och Sverige</i>	7	Stadsvandring i Malmö	22
		Stadsvandring i Lund	22
		Reflektion	23
Antiken	7		
Medeltiden	7	Diskussion	24
Renässansen	8		
Barocken	8	Avslutning	24
Modifierad renässans	8		
Industrialismen och den moderna planen	9	Litteraturförteckning	25
<i>Staden som fenomen</i>	9	Bildförteckning	25
Definition av stad och stadsrum	9		
Staden som individ	10	Referenslista	26
Definition av rum	10		
Människan i stadsrummet	11	Bilaga: Kartor med Stadsvandringsslingor	27
<i>Fasaden</i>	12		
Porten	13		
Fönstret	14		
Balkongen	15		

Inledning och bakgrund

För många människor kan gator tyckas vara triviala företeelser, det är något som går de flesta obemärkt förbi. En gata kan också uppfattas som ett resultat av en byggnads tillkomst eller vice versa. Enligt min mening borde fasad och gata ses som en enhet. Om man ser till varifrån den stora allmänheten upplever staden så är det just från gatan och det är dessa som utgör grunden för hela omgivningen för alla människor som bor i städer. Det är därifrån som människan upplever och uppfattar sin omgivning. Fasaderna i sig och förhållandet mellan dem och gatan är därför essentiellt för upplevelsen av det urbana rummet.

I denna uppsats undersöks relationen mellan fasad och gata med inriktning mot hur fasadens komponenter påverkar upplevelsen och på vilket sätt proportioner mellan fasad och gata har för betydelse för den. Jag vill titta närmare på hur huskroppar möter omgivningen och hur horisontella och vertikala linjer förhåller sig till varandra.

Mål och syfte

Målet med uppsatsen är att undersöka hur fasadens placering och dess grundkomponenter påverkar intrycket och upplevelsen av stadsrummet. Vidare även undersöka hur proportioner mellan horisontella och vertikala linjer kan skapa olika typer av rumslighet i stadsrummet.

Syftet med uppsatsen är att få en djupare förståelse för stadsrummet och hur stadens scenografi påverkar min och människors upplevelse utav den.

Uppsatsen riktar sig främst till landskapsarkitekt- och arkitektstudenter samt en intresserad allmänhet.

Metod

För att genomföra syftet och uppnå målet med min kandidatuppsats har jag valt att göra en undersökning där en stor del av arbetet består av litteraturläsning. Under litteratursökningen visade det sig att mycket lite har skrivits om fasader som upplevelseelement och ännu mindre om gatan och dess förhållande till fasaden. Detta har gjort att jag har sökt i arkitekturböcker som behandlat så mycket mer än just mina undersökningsområden. Min djupdykning i arkitekturens värld har varit omtumlande och många frågor har väckts på vägen. Vad en stad eller vad en fasad egentligen är, visade sig inte alls vara lika självklart som jag från början trodde. Vägarna för att förstå arkitektur är många och jag har här försökt att hitta min. Jag har sökt och läst litteratur efter eget intresse och detta material har tillsammans med frågor som väckts på vägen fått vara grunden för min disposition av uppsatsen.

En bok som varit mycket användbar under hela mitt arbete har varit "Fasaden och stadsrummet" av Fredric Wulz, framförallt under kapitlet om fasadens olika komponenter har denna varit till stor hjälp.

För att få min egen prägel på uppsatsen och för att se hur de teorier jag läst om fungerar i praktiken gör jag två egna upplevelsevandringar där jag får egna verklighetsanknutna referenser som jag sedan väger den teoretiska undersökningen emot i diskussionen. Mina vandringar går genom Malmö och Lund där jag erfar hur fasader och gator påverkar och styr min upplevelse och rörelse genom stadsrummet.

Jag har även gjort ett antal fristående stadsvandringar där jag har sökt intressanta stadsinslag att fotografera och skissa för att ha som förklarande bildmaterial i uppsatsen.

Avgränsningar

Då fasader och gator finns i oändligt många olika kompositioner har det varit nödvändigt att göra en strukturell avgränsning av vad jag väljer att beröra i uppsatsen. Jag har därför valt att undersöka den täta innerstaden då det är en struktur som erbjuder komplexa situationer där många dimensioner påverkar varandra och där proportioner mellan bebyggelse och yta ger en tät struktur. "Innerstaden" är dock ett något oklart begrepp, därför bör det förtydligas att studien omfattar centrala delar av staden. Strukturer som ingår i dessa delar är sluten kvartersstad (exempelvis Rörsjöstaden eller Gamla Väster i Malmö), öppen kvartersstad (exempelvis Slottsstaden eller Sofielund i Malmö) och småskalig tät bebyggelse (exempelvis S:t Knut i Malmö). Dessa räknas till stadsstrukturer medan storskaliga bostadsområden och gles småskalig bebyggelse här lämnas åt sidan.

Andra aspekter som har stor betydelse för upplevelsen i stadsrummet är fasadernas färg och material, detta kommer jag dock inte beröra. Inte heller finns det utrymme för gatans materiella innehåll, som exempelvis vegetation, och betydelsen av detta.

Under arbetets gång har betydelsen av rörelsen genom stadsrummet blivit viktigare vilket har gjort att jag varit tvungen att avvika en del från mitt program. Detta var nödvändigt för att uppsatsens sista del, stadsvandringarna, skulle kunna reflekteras och diskuteras på ett relevant sätt.

Stadsbyggnadshistoria - en översikt med fokus på Europa och Sverige

Antiken

För att få en förståelse för varför man började bygga efter stadsplaner och varför det ser ut som det gör i städer idag krävs en historisk inblick i stadsbyggandet. Varför människor valde att bosätta sig tillsammans berodde på praktiska skäl, man skulle skydda och hjälpa varandra för att få ett drägligt liv. Det första stadsbyggnadsidealet tog sin början med den rätta linjen¹. Den rätta linjen var ett manifest för människan att bevisa att de kunde omvandla naturen. Under antiken hade människan naturligtvis små möjligheter att omforma naturen varför det blev den största utmaningen att bygga efter en geometri som var så olik naturen som möjligt, nämligen den rätta linjens form. Den rätta linjen har sedan dess dominerat stadsplansidealerna och framstått i en del olika typer under tidens gång och det var först under 1900-talet som människan kom ifrån detta ideal eftersom att tekniken då hade gjort stora framsteg. Till följd av detta började stadsplanerna ansluta sina planer till den naturliga topografin och såg naturens former som en potential. Men åter till där allt började. För att kunna skapa en struktur med rätta linjer som formelement krävs det att man använder sig av flera linjer. Man byggde upp ett system av horisontella och vertikala linjer med en mellanliggande vinkel på 90 grader, vilket gav ett rutnät med fyrkantiga kvartersbildningar och i och med detta var rutnätsplanen född.

I boken "Stadens gator och kvarter" kan man läsa att Stanislawski² hävdade att rutnätsplanen uppfanns i Indien ca 3000 f.kr. och att den spridits vidare därifrån, huruvida detta är helt korrekt framgår inte, men vad som är säkert är att det var grekerna som var de första att ha rutnätsplanen som ett allmänt stadsbyggnadsideal. Antika källor, som bland annat Aristoteles, hävdar att det var arkitekten Hippodamos som var grundare till de första rutnätsplanerna runt om i Grekland. Numera vet man dock att rutnätsstäder fanns långt tidigare i bland annat Egypten. En av de städer som kom att uppföras enligt rutnätsidealets alla regler var staden Miletos som Hippodamos själv kom ifrån och som

blev förstörd av perserna 494 f.kr. Staden gjorde ett strängt genomförande av planen vid återuppbyggandet och många andra grekiska städer kom efter det att ta efter denna form.

Under den romerska antiken kom ett stadsplansideal att utvecklas ur de härläger som den romerska armén övernattade i och som kallades för Castra. Lägren hade också en fyrkantig form och dessa kom med tiden att permanentas för att sedan expandera till mindre städer. Strukturen liknade i mångt och mycket grekernas rutnätsplan med skillnaden att romarna hade utvecklat en gatuhierarki där två bredare gator löpte tvärs igenom städerna. Där gatorna korsades gjordes det plats för ett torg, ett så kallat forum. I och med romarnas stadsstruktur var den första staden född som var utformad för sociala ändamål och där anspråk gjordes på att skilja mellan privat och offentligt rum.³

Medeltiden

Efter den romerska kulturens utdöende på 400-talet e.kr. följde medeltiden i Europa. Ingen egentlig stadsbyggnadskultur existerade under en lång tid och många antika städer förstördes. På 700-talet började städerna att återigen ta form i Centraleuropa men det var först på 1000-talet som man kunde börja tala om en egentlig stadsbyggnadskonst som gick att jämföra med antikens. Det var omöjligt att ta vid där utvecklingen hade slutat under antiken eftersom alltför mycket hade förstörts. Ett byggande med oregelbunden struktur började ta form och de krokiga gatorna blev normen i den medeltida staden. Trots denna brokighet var inte byggandet helt planlöst, kyrkans makt var stor och därför placerades alltid kyrkan, som numera var en obligatorisk byggnad, mitt i stadens centrum, tillsammans med torg och rådhus. Dessa bildade en "oupplöslig treenighet"⁴ och blev en mycket vanlig syn i de många nyttillkomna städerna. Torget bestod egentligen bara av en extra breddad gata, ett s.k. lansestorg, eller så hade det formen av en triangel, ett s.k. vägskälstorg. I Sverige växte de första städerna fram i takt med kyrkornas tillkomst. Under 1100- och 1200-talen började stugor byggas och samlas kring de nybyggda kyrkorna och små samhällen kom på så vis att växa fram. Bostäderna bestod av små trähus medan mer betydelsefulla byggnader var av sten eller tegel. Inga trähus från medeltiden finns kvar idag men många strukturer i stadsbilden finns fortfarande kvar från medeltiden. Gatorna som idag är kvar från medeltiden framstår som orimligt smala men med tanke på de låga trähusen som

då kantade gatorna, och på det sätt som man använde gatan på, var det helt naturliga proportioner i den medeltida staden.⁵ Under 1100-talets slut började städer i Centraleuropa att bygga sina kvarter någorlunda fyrkantiga. Améen menar att detta inte har någon koppling till antikens ideal utan de fyrkantiga kvarteren var ett naturligt resultat av det faktum att man ville få en mer strukturerad ordning på bebyggelsen i staden. Detta byggande genomfördes mest konsekvent utanför den medeltida kärnan.⁶

Renässansen

I och med reformationen på 1500-talet tog kungamakten över kyrkan i Sverige och många kyrkor och framförallt kloster kom att rivas. Istället växte det fram praktfulla byggnader i de centrala delarna av städerna, detta var intåget i renässansen. Renässansen under 1500-talet innebar att de antika idealen kom tillbaka. De enda skrifter som bevarats från den tiden var Pollio Vitruvius "De Architectura"⁷. I bok nummer ett kan man läsa att idealstaden torde ha formen av en åttahörnings ytterkontur. Inom denna form skulle gatorna vara raka och skapa en rutnätsstruktur. Gatorna skulle placeras så att de farliga vindarna som orsakade så mycket sjukdom inte skulle nå in i staden.⁸ Det var inte många städer som fick denna radikala form då det inte byggdes så mycket under 1500-talet. Under 1600-talet var det däremot dags för många europeiska städer att utöka sin bebyggelse. Utefter antikens rutnätsideal skapades åter de fyrkantiga kvarteren och man återknöt därmed till historien som i stor utsträckning suddats ut efter romarrikets fall.

Barocken

Barocken var som tidsideal inte så säregen då det gällde stadsplanemönster och den är i många stycken svår att skilja från renässansstilen. Den typiska barockplanen innehöll dock ett nytt element som inte tidigare synts i den enformiga rutnätsrenässansplanen. Typiskt för Barocken var dess breda gator som riktades mot viktiga platser i staden. Den mest kända barockstaden är Versailles i Frankrike.⁹

Under 1600-talet var Sverige i flera krig och landet omvandlades till militärstat med viljan att bli en stormakt. Flera städer anlades utmed havet av strategiska skäl. Man byggde enligt renässansen rutnätsmönster med rektangulära ytor med lika breda gator mellan varje hus. Barockens idé om gatuhierarkier hade alltså inte ännu nått Sverige. Man byggde dock byggnaderna i barockstil och många påkostade sådana uppfördes runt om i Sverige under denna period. Under 1700-talet kollapsade stormaktsväldet och landets välfärd bromsades upp. Från mitten av 1700-talet till mitten av 1800-talet lades grunden för det moderna Sverige. Människorna började i större utsträckning att intressera sig för vetenskap, konst och teknik och människor började i större utsträckning söka sig till städerna. Fabriker, flerbostadshus för arbetarna och institutioner började byggas. Stilen började lämna barocken och gick mot rokokon till empirestil men rutnätsmönstret som stadsplansideal var fortfarande det samma.¹⁰

Modifierad renässans

Under samma tid i Europa, 1800-talets mitt, började en ny typ av stadsbyggande ta form. Den nya stilen, modifierad renässans, utvecklades i tid med industrialismens framfart då många städer expanderade stort under mycket kort tid. Denna stil står fortfarande för de raka gatorna men som istället får mötas i sneda vinklar, gärna i ett stjärnmönster. Praktexemplet är Paris där breda boulevarder får möta triumfbågen i stjärnans mitt. Man började i och med detta gå ifrån de monotona rutnätsplanernas hårda symmetri, gator fick andra vinklar än 90 grader och en gatuhierarki i många nivåer skapades.¹¹

Industrialismen och den moderna planen

Under 1800-talets mitt tog industrialiseringen ordentlig fart i Sverige och järnvägsnätet byggdes ut under samma tid. Den snabba inflyttning som skedde i och med industrialiseringen till städerna resulterade i ohälsosamma levnadsmiljöer. Risken för sjukdomar och brand var hög och många städer fick ett ödesdigert slut. På grund av många städers ohälsosamma standard kom år 1874 Sveriges första byggnadsstadga, brandstadga och hälsovårdsstadga. Ett antal mönsterplaner distribuerades som stöd för städernas planläggning. Mönstret var fortfarande den traditionella rutnätsplanen fast de åtskildes nu av breda alléer och planterade brandgator som skulle skydda.¹²

Under början på 1900-talet var Sverige ett mycket fattigt land och städernas utbyggnad saktade ner. Kring 1910 kom en motreaktion mot rutnätsplanen med dess trånga mörka gårdar, under 1920-talet byggdes storgårdskvarter med gröna planterade innergårdar i den annars så gråa stenstaden. Funktionalismens inträde innebar ett avstånd från historiska traditioner. Ljusa och luftiga bostäder skulle nu byggas och de uppfördes mellan stadskärnan och villaområdena och bebyggelsen samlades kring små förortscentrum. Lamellhus blev den vanligaste formen och de uppfördes tätt inpå vegetationen. I detta skede, då skalan ändrades i så hög grad i byggandet, kan vi inte längre tala om någon stadsbyggnad i vanlig bemärkelse. Eller som Thufvesson uttrycker det i boken "Upplevelsens Materialitet" att under en relativt kort period mellan 1880 och 1930 växte städerna snabbt i Sverige och det byggdes traditionella stenstadskvarter på samma sätt som i resten av Europa. Redan år 1930 började funktionalismen vilket kan anses vara orsaken till "den svenska stadsbristen".¹³ Den moderna stadsplanen som kom på 1900-talet kan vid första anblick likna den medeltida stadsplanen med krokiga gator och planlös uppbyggnad, men så är inte fallet. Dåtidens arkitekter använde sig nu av naturens topografi och anslöt bebyggelsen efter naturens förutsättningar. Vägar blev väldimensionerade och allt ritades noga på ritbord och inget lämnades åt slumpen i stadsbyggandet.¹⁴ Idag pågår mycket stadsbyggande i form av förtätningar inom den befintliga staden, attraktiva områden utmed kuster som tidigare användes av industrier har kommit att bebyggas med bostäder vilket har skapat nya strukturer i städerna. Dagens byggande karaktäriseras av en blandning mellan verksamheter och boende. Stilen präglas av arkitektonisk livfullhet med en stor variation i uppbyggnad och fasaduttryck.¹⁵

Staden som fenomen

Definition av stad och stadsrum

Stad och stadsrum kan definieras på en mängd olika sätt. Nedan följer några definitioner som ger en bra bild av vad stad och stadsrum egentligen är samt hur den goda staden torde vara uppbyggd:

Stad:

"Gatorna hänger ihop med varandra och vid varje hörn kan man välja att fortsätta färden åt tre olika väderstreck. Kvarteren är uppdelade i tomter som säljs och bebyggs efterhand. Husen ligger framme vid trottoaren och har oftast lokaler för verksamheter i sina bottenvåningar. En traditionell stadsmiljö ger därför automatiskt en variation på husens ålder, storlek, utseende och innehåll. En sådan miljö blir inte "privat", utan många människor har anledning och intresse av att passera på dess gator."¹⁶

Stadsrum:

"Stadens fysiska miljö kan ses som ett system av offentliga rum, gator och torg där husen bildar väggarna och där rummens estetiska och funktionella krav får avgörande betydelse för husens placering, storlek, innehåll och fasadutformning."¹⁷

Den goda staden / Det goda samhället:

"Idealsamhällets mål är att tillgodose invånarnas fysiska, psykiska, intellektuella och emotionella behov inom sina gränser i enlighet med de för tiden rådande idealen. Det skall genom sin form och sina detaljer ge ramen för ett gott liv inom den begränsning som samhällets isolering påtvingar."¹⁸

Hur stad definieras i folkmun är vida spritt och någon egentlig, tydlig definition finns inte. I Svenska akademiens ordlista definieras ordet stad som: "1. stor tätort, 2. ställe, plats, tillflyktsort¹⁹." I svenska akademiens ordbok definieras stad som: "(större) tätort utgörande centrum för administration, jurisdiktion, handel, industri, kommunikationer m.m., vilken i förhållande till sitt omland fungerar ss. en mer l. mindre självständig enhet, ofta med tankensärskilt riktad på dess styrande o. förvaltande organ l.

företrädare l. kår av ämbets- o. Tjänstemän²⁰."

Men när man som människa upplever "stad" istället för "by" eller "ort" etcetera, är en personlig värdering, en känsla som upplevs och känns av betraktaren. Staden är oavsett detta beroende av två faktorer enligt definitionerna ovan, dess byggnadsmassa och dess befolkning. En byggnadsmassa utan befolkning och en befolkning utan byggnadsmassa kan inte definieras som stad. Dessa två faktorer är alltså beroende av varandra och det är dessa två beståndsdelar som utgör staden, det är dessa två som tillsammans kan ge en känsla av stad.

Själva staden betraktas och upplevs utifrån den arena som kallas stadsrum. Stadsrummet är ett uterum som definieras av dess omliggande byggnader. Det är stadsrummet som håller ihop stadsstrukturen och ger staden dess karaktär. Genomströmningen av människor i detta stadsrum är nödvändig för stadsmässigheten och det är utformningen av stadsrummet som skall främja detta liv av människor.

Staden som individ

Varje stad har alltså något gemensamt, sina invånare och sin massa men varje stad är ändå unik och har sin alldeles egna karaktär. Romarna beskrev att varje självständig varelse hade sin egen skyddsande, sin egen genius. Denna skyddsande gav liv åt fenomen och bestämde dess väsen och karaktär.²¹ Christian Norberg-Schulz skrev en bok om detta andeväsen, om Genius loci som på svenska kom att översättas till "platsens ande". Genius loci handlar om att varje plats har en unik själ, karaktär, en mening som måste tas hänsyn till när något ingrepp skall göras på platsen ifråga. Louis Kahn uttryckte att varje plats har något som "det vill vara".²² Byggnader skall behandlas som individer som skall vara rotade i både mark och miljö. Detta ger en starkare karaktär åt alla platser och/eller byggnader och det är på detta sätt som varje stad får sin identitet. Varje stad har en egen identitetsskapande förutsättning.

Åström menar i sin rapport "Stadens rum" att vi behöver kunna orientera oss i vår omgivning och identifiera oss med den, känna tillhörighet med platsens ande. Det gäller att i stadsbyggandet skapa meningsfulla platser som kan hjälpa människor att få det existentiella fotfästet. För att känna detta måste man känna sig hemma, måste man förstå platsen, den måste upplevas som meningsfull. Man måste respektera platsens primära strukturella särdrag. Som arkitekt gäller det att komma underfund med vad det

är som ger platsen dess identitet för att kunna översätta det på ett bra sätt.²³ Hur människan i sin tur upplever staden och stadsrummen är till stor del styrt av neutrala variabler som ljus, färger, skalor, variation, täthet, mångfald och material. Men upplevelsen av staden beror naturligtvis också av vår bakgrund, vår sinnesstämning, vår livssituation, våra erfarenheter, vår kulturella tillhörighet, våra minnen och vår ständiga inverkan från andra människor.²⁴ Arkitekter kan alltså styra stadens massa, stadens individ, men inte stadens invånare. De är själva en individ i individen.

Definition av rum

Ett rum är något som upplevs och det kan uppträda i två olika former, konkret och imaginärt. Det konkreta rummet är det täta rummet med alla dimensioner; golv, väggar och tak, (vilket inte kommer behandlas i denna uppsats). Stadsrummet däremot är ett imaginärt rum då det inte innefattar alla dimensioner. Det kan dock upplevas som minst lika konkret som just det konkreta rummet. På grund av detta är stadsrummet något betydligt mer komplext och diffust än det konkreta. Det imaginära rummet är något vi känner, en volym som upplevs, ett rum som vi själva skapar i vårt medvetande. Ett imaginärt rum kan skapas av endast en dimension; en vägg, ett golv, ett objekt eller ett tak. Det finns dock inga regler för vad som skall innefatta ett imaginärt rum, det är personlig tolkning och upplevelse som varierar från individ till individ.²⁵

Människan i stadsrummet

Som tidigare nämnts så kräver en stad människor för att kunna definieras som stad. Även om människan alltid funnits i staden så har dess roll inte alltid varit densamma, den har förändrats över tid. Innan medias stora genombrott under senare delen av 1900-talet var stadsrummet den officiella arena där människor tog del av varandra, för att se andra och för att själv bli sedda²⁶. Detta består till viss del än idag men skillnaden är att människorna förr i tiden använde staden som forum för att lära och kommunicera med varandra. Med dagens användande av TV och dator har detta förändrats och ett stort utbyte mellan människor sker istället genom dessa medier. Därmed ändras stadsrummets användning och idag präglas stadsrummets sociala liv i många stycken av något helt annat än socialt utbyte. Stadsrummet har i mångt och mycket förvandlats till en arena för konsumtion som styrs av media och reklam. I boken "Stadsarkitektur form, kultur, liv" skriver Catharina Gabrielsson att "Vill man att människor i staden skall uppleva något, lära sig något, dra nya erfarenheter, förstå hur saker hänger ihop? Ska det offentliga rummet bereda plats för möten, för ett offentligt samtal, för ett offentligt liv? Nej, det är inte nödvändigt. Man skall vilja handla, det räcker bra."²⁷ Huruvida detta stämmer är en lång diskussion i sig men grundprincipen med stadsrummets syfte är att det inte skall vara en officiell arena för konsumtion, meningen med staden och det offentliga rummet är att förutsättningar skall finnas för människors sociala möten. Som det tidigare skrevs i uppsatsen så skapades staden eller den gemensamma bosättningen för att man skulle hjälpa och skydda varandra. I boken "Det offentliga rummet" skriver Thomas Hellquist att:

- "Det offentliga rummet skall vända sig till individen inte till massan
- Det skall tala till hennes intellekt och sentiment, inte till henne som producent
- Det offentliga rummet skall svara på människans individuella erfarenheter och föra en ordlös diskussion om existentiella frågor, det skall- kort sagt - göra individen delaktig i ett kulturarv. "²⁸

I staden ser man sig själv genom andra på ett anonymt sätt. Man avläser språk, trender, attityder mm. och detta har som sagt gjorts så länge staden har funnits till. För att främja det sociala livet i det offentliga rummet krävs diverse platsbildningar av

olika beskaftenhet. Det är här som fasaden och gatan kommer in som platsbildande element.

Jan Gehl har i sin bok "Life between buildings" gett exempel på hur man med enkla ingrepp kan främja den sociala aktiviteten i stadsrummet. Enkla lösningar som att själva mellanrummen mellan entréer inte skall vara för stora eller att byggnader skall placeras med sin korta sida, gaveln, mot gatan för att skapa täthet mellan entréer. Stora byggnader med långt mellan entréer skall enligt Gehl inte ens förekomma, de stora byggnadernas innehåll skall istället innefattas i de små²⁹, och det är bara några exempel. Gehls beskrivning av staden och hur den bör byggas upp ger en livfull bild av täthet och variation och det är även på detta sätt som turistorganen väljer att förmedla stadsbilden till människan.

I boken "Upplevelsens materialitet" frågar sig Thufvesson varför turistorganen alltid väljer att visa bilder på gamla byggnader och platser och på myllrande folkliv i deras turistbroschyrer eller på stadens vykort? Man kan fråga sig om turistbroschyrerna visar upp vilken typ av stadsmiljö som vi saknar i vårt vardagsliv och som vi egentligen alltid vill ha omkring oss?³⁰ Långt ifrån alla städer i Sverige har denna struktur och författaren menar att vi i många svenska städer saknar själva stadsmässigheten. Som tidigare påpekats sker mycket av stadsbyggandet idag i form av förtätning och detta behöver fortskridas. Vi behöver använda fasaden som iscensättande element för att upprätthålla stadsmässigheten. Människan kräver visuell stimulans för att vilja vistas eller uppehålla sig på en plats.

En liten variation på fasaders utseende gör att det är svårt att orientera sig, däremot hjälper fasadens existens att orientera dig. Miljö- och färgpsykologer är experter på sambandet mellan människans välbefinnande och fysiska miljö. De menar att människan behöver variation för att må bra. Hjärnan fungerar bättre om den utsätts för fler och varierande sinnesintryck och i staden är det främst fasaderna som kan påverka detta.

Fasaden

Fasader är något som de flesta av oss tar del av varje dag. När något förekommer i stor och frekvent förekommande mängd blir det ett vardagligt inslag i våra liv, varför dessa då inte uppmärksammas något nämnvärt. Fasader är en vardaglig del av våra liv och eftersom att de är det accepteras de som självklara av oss individer och begränsar därmed tänkandet och den egna reflektionen av dessa objekt³¹. Den uppenbara funktionen som fasaden har är att den är ett skiljande element. Den skyddar människor från människor, människor från klimat och den utgör gränsen mellan ute och inne. Fasaden har naturligtvis också en teknisk angelägenhet, den bär upp själva byggnaden som den omger.

Vad som inte är lika självklart och uppenbart för gemene man är att fasaden är den allra viktigaste rumsbildande komponent i gaturummet. Då fasaden förhåller sig på olika sätt till både ute och inne har den en "dualitet"³² som Wulz uttrycker det, den relaterar till både byggnad och gata. Från ett utifrånsperspektiv där gatan relaterar till fasaden och vise versa, är det ointressant för gatan hur byggnaden ter sig i de delar som inte kan betraktas just ifrån gatan. Fasadens dualitet är i detta fall ointressant och att det finns något mer bakom fasaden är sekundärt för människan i stadsrummet. Man kan därför se staden som en scenografi där vi alla är skådespelare och åskådare. Eller som Venturi definierar arkitektur, som "väggen mellan det yttre och det inre"³³

Vad skall då fasaden göra för att skapa olika upplevelser hos betraktaren? Skall den berätta om insidan eller utsidan, förmedla mellan ute och inne eller ska den tala för sig själv som den självständiga gräns som fasaden ändå är? Hur en fasad ser ut berättar alltså om olika företeelser; om dess betydelse, om

tider, om övergång mellan privat och offentligt och om gränser mellan rum. Allt detta kan tala till oss på ett mer eller mindre tydligt sätt beroende på fasadens design.

Detta varierar naturligtvis i det oändliga beroende på vart vi är någonstans, vi återknyter till Genius Loci och ser att det beror av vad platsen och byggnaden vill vara, vad den har för förutsättningar, vad den ska användas till osv.

Det som alla fasader har gemensamt är dess hårda material men Rasmussen framför även att form ger känslor oberoende av hur materialet är beskaffat, hårt eller mjukt, tungt eller lätt. Alla fasader är hårda men de upplevs på olika sätt och beroende av hur en fasad är komponerad ger den olika typer av upplevelser hos betraktaren.

Fasaden som väggelement kan uppfattas på tre olika sätt. Wulz har i sin bok "Fasaden och Stadsrummet" valt att kalla dessa principer för monolit, membran och autonomt element.³⁴

Fasaden som monolit är en fasad som är mycket tät och solid, det finns inte mycket transparens i fasadväggen. Detta är den mest konkreta och distinkta formen av fasad och massiviteten förtydligar fasadens funktion som bärande och framförallt avskiljande element. De öppningar som finns i en sådan som fönster och portar blir mycket distinkta och tydliga.

Fasaden som membran är raka motsatsen mot en monolitfasad. Membranfasaden har hög transparens och fasaden som gräns ter sig otydlig, skillnaden mellan ute och inne är liten. Membranfasaden funktion är endast att skydda mot regn och kyla. För att få detta uttryck innebär det en begränsning i val av material. Glasväggar är monolitfasader men beroende av ljusreflexer kan en membranfasad beroende av ljus uppfattas som en monolitfasad. En membranfasad fungerar därför bäst nattetid då interiören är upplyst.

Fasaden som autonomt element är en typ av fasad som skiljer sig från de två ovanstående i det avseendet att den inte har någon bärande funktion till byggnaden, den är en självständig enhet. Denna fasad är alltså en fasad framför en fasad och det som är annorlunda med denna typ är att man kan betrakta den som både en del av byggnaden men också som en del av stadsrummet, det är svårt att avgöra vad den tillhör.

Monolit

Membran

Autonomt element

Det har tidigare nämnts att det som finns på insidan av fasaden inte har någon betydelse för upplevelsen utifrån däremot har varje händelse i ytan av fasaden betydelse för uppfattningen av stadsrummet, varje genombrott som port och fönster ger karaktär åt fasaden.

Porten

Beroende på hur porten möter fasaden och gatan uppfattas den på olika sätt utifrån stadsrummet. En utskjutande port kan verka mer offentlig än en som är långt indragen i fasaden. Den enklaste porttypen är den som möter fasaden i plan, en öppning i väggen helt enkelt. Denna typ av port kan verka enkel men ter sig ändå konfronterande till människan, skillnaden mellan ute och inne blir stor och gränsdragningen är mycket stark och det finns inget som förbereder människan på en sådan öppning.

För att förbereda på en öppning i fasaden kan olika element adderas till portens komposition. En sådan förberedelse kan exempelvis vara ett tak, då taket skjuter ut uppmärksammas porten och ger ett välkomnande och tryggt intryck. En baldakin eller ett skärmtak är ett utskjutande tak från fasaden och det fungerar som en förlängning av portgångens rum. Ett sådant utskjutande rum gör att portrummet konfronteras med gaturummet utanför. Precis som att det kan uppfattas som störande för en passerande kan det likväl uppfattas som mycket välkomnande och skyddande för en besökare. Baldakinen är även rent praktiskt sett ett skyddande element mot oväder.

Portik är lik baldakinen i det avseende att de båda har ett utskjutande tak. Skillnaden är att en portik har kolonner vilket taket vilar på. Dessa kolonner förstärker ytterliggare rums känslan och entrébildningen vid porten. Den är ofta upphöjd ett par eller några trappsteg och ger alltid en tydlig information om var en byggnad har sin entré.

En edikula är ett adderat objekt till entrén för att förtydliga denna, det är en skulpterad eller målad inramning av porten. Edikulan har alltså egentligen ingen funktion, den är ingen rumsbildande komponent, men den säger ändå något om entrén, den förtydligar och förskönar.

Pylonen används ofta för att trafikseparera och dela in gatan i olika delar men kan också användas som gräns mellan privat och offentligt för att skapa rumsbildning vid en port. Den utgör endast en psykologisk gräns men fungerar ändå utmärkt för sitt ändamål, att skilja och uppmärksamma. Pylonen är egentligen två pollare som är framflyttade ut i gatan från porten. Då pylonen är ett fristående objekt på marken uppfattas den ofta som ett störande objekt i det täta stadsrummet varför pylonen istället passar sig bättre i villakvarter och liknande.

Tröskeln är gränsen mellan ute och inne och även den kan användas på olika sätt för att uppmärksamma en entré. Tröskeln kan vara lika distinkt som "hålet i väggen" och fungerar då som en konfronterande gräns. Man kan också utnyttja tröskeln som en nivåskillnad för att lyfta upp eller sänka ner porten. En tröskel kan också förlängas ut i gatan och uppmärksammar då entrén på ett diskret sätt.

Hål i väggen

Baldakin

Portik

Edikula

Pylon

Tröskel

Fönstret

Ett fönster är en genomträngande del av en fasad och till skillnad från porten så är fönstret inte till för att passeras utan endast till för att fungera som ett titthål ut mot världen. Det som också skiljer fönstret från porten är att porten utgör tvåvägskommunikation, man går ut och in, medan fönstret endast fungerar som envägskommunikation, man tittar endast ut genom det. Rent praktiskt är fönstret en öppning för att släppa in dagsljus i bostäder. Fönstrets egentliga uppgift är att förmedla visuell kontakt inifrån och ut, det skall tydliggöra situationen och förhållandena på andra sidan. När man är inomhus kan man på grund av fönstret längta ut eller känna trygghet likväl som att man då man är utomhus känna en längtan att ta sig in då man kan se förhållandena på andra sidan av fasaden.

Men vad ger egentligen fönstret för känsla från gatan? Fönstren i fasaden har stor betydelse för hur öppet respektive slutet stadsrummet känns. Det är som att den visuella ytan ökar då fönster adderas till fasaden. Homogena fasader eller slutna byggnader ger intryck av stängdhet och mystik, det finns något på andra sidan som man som besökare inte skall få kännedom om. Fasader med många fönster kommunicerar social och visuell öppenhet. Samtidigt kan många fönster i en byggnad uppfattas som hotande och utsättande då man inte vet hur många ögon som betraktar en inifrån byggnaden. Om glaset är reflekterande ser man dessutom bara sig själv när man försöker se in i byggnaden. Då man som människa rör sig i ett stadsrum med mycket fönster blir man automatiskt mer medveten om sig själv då man vet att man kan vara betraktad, både på gott och ont. Fönstren har alltså en dubbel karaktär och hur stor del av fasaden som skall bestå av fönster får därmed en betydande roll för känslan utifrån. Fönstret är ett av de absolut viktigaste elementen i fasader och i stadsrummen.

Genom att titta på en fasads fönster är det ofta det enklaste sättet att avgöra en byggnads ålder på.

Fönster har precis som porten olika typer som uppfattas olika utifrån beroende av design. Ett fönster kan ha både baldakin och edikula men det finns också fönstertyper som är burspråk, fönster som skjuter ut ur respektive skjuter in i fasaden. Fönster som skjuter ut verkar göra anspråk på stadsrummet medan där fönster skjuter in tränger sig offentligheten in på det privata. En byggnad med utskjutande fönster i stadsmiljö kan uppfattas som ett förtydligande av att huset består av bostäder medan hus med

inskjutande fönster talar till betraktaren på ett mer offentligt sätt. Å andra sidan uppmärksammas fönster mer som skjuter ut i det offentliga rummet vilket gör att fler människor blir varse om dess existens. Gatufönster eller skyltfönster ger en visuell känsla av att det offentliga rummet fortsätter in i byggnaden från gatan. Det är endast visuellt intryck men den psykologiska påverkan på det offentliga rummet kan vara stor. Fotgängare dras till interiören medan folk som befinner sig i interiören känner sig som en del av det offentliga livet.³⁵

Balkongen

Även fast balkongen är en del av fasaden ser man den som ett rum tillhörande det interiöra rummet. Balkongen är en överlappning mellan ute och inne och i den är man utomhus i det offentliga rummet samtidigt som man är skyddad av själva boningen.³⁶

Balkongen är det enda rum där man tydligt befinner sig på både exteriör och interiör mark. Balkongen användes från början som arkitektoniska utsmyckningar på gatufasader och som vädringsbalkonger. Det var först på 30-talet som den började användas som social plats, som ett halvprivat uterum. Att ha en balkong ger en ökad kontakt mellan ute och inne och ökar ofta den sociala kontakten i bostadshus.

En balkong är alltså ett utskjutande uterum i fasaden men det finns också en typ av balkong som är inskjutande i fasaden, en så kallad loggia. En loggia är ett rum inom byggnadens volym fast ändå utomhus. En loggia gör till skillnad från balkongen inget anspråk på det offentliga stadsrummet, denna typ av balkong är den som ter sig mest privat och utifrån uppfattas loggian närapå som ett fönster utan glas. En loggia kan också vara på entréplan och kallas då även för veranda. Verandan fungerar som en vestibul, (entrérum), in till boningen.

Hörnet

Till skillnad från porten och fönstret så ger hörnet och de kommande rubrikerna, sockeln och taket, endast uppfattning utifrån stadsrummet. Dessa delar av fasaden är alltså endast designade för att påverka utifrån byggnaden. Hörnet har stor påverkan på rörelsen genom stadsrummet och beroende av vilken vinkel ett hörn har på en byggnad så upplevs det olika. Ett rundat hörn eller ett hörn med trubbig vinkel kan uppfattas lockande och inbjudande medan ett hörn med 90° vinkel kan uppfattas som styrande, dramatiskt och mystiskt. Det är hörnen som skapar spänningen i staden, det är de som delar upp staden i sekvenser, det är alltid någon ny händelse bakom varje hörn. Hörnen i sig är också rumsbildande element beroende av hur de är formade och de används ofta som mötesplatser av oss. Eftersom att två vägar i regel möts vid ett hörn skapas en rumsbildning och beroende av vilken beskaffenhet hörnet har kan denna rumsbildning te sig mer eller mindre tydlig.

Enligt Rob Krier så handlar hörnsituationen arkitektoniskt sett om en dialog mellan mötande fasader³⁷, vilket ger ytterliggare en dimension till hörnsituationen, det är alltså inte bara ett rumsbildande möte utan också en dialog mellan fasaderna emellan och deras estetik.

Burspråk

Loggia

Balkong

Hörn: 90°

>90°

<90°

Expanderande

Sockeln

Sockeln är fasadens bas och det är den som byggnaden vilar på. Den är länken mellan marken och byggnaden och den avgör om byggnaden skall betraktas som en del av marken eller som enskilt objekt. Wulz har namngivit tre olika typer av socklar vid namn postament, monolit och imaginär sockel som har helt olika uttryckssätt.³⁸

Postamentsockeln är en tydlig typ av sockel och den ger ett stabilt intryck. Den är tydligt bunden till byggnaden och fungerar som husets bas. Postamentsockeln verkar bära upp fasaden och upplevs som en egen del av byggnaden. Den förtydligar att byggnaden är ett adderat objekt till sin omgivning.

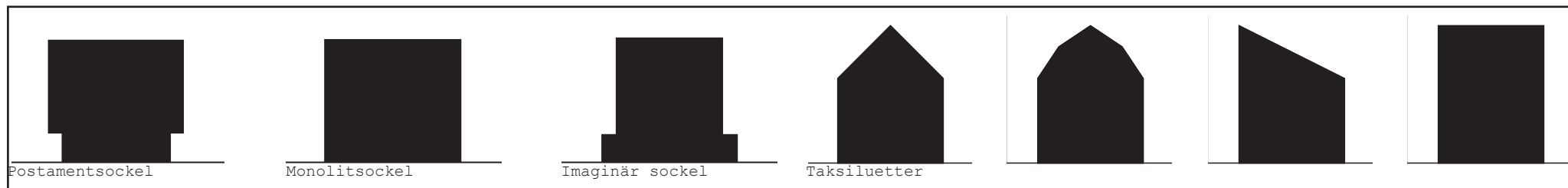
Monolitsockeln är motsatsen till postamentsockeln, man skulle kunna säga att det är en ickesockel. Monolitsockeln är själva fasaden och utgör inte en tydlig skillnad mellan sockel och fasad, det finns ingen gräns mellan de båda. Då fasaden inte har någon sockel vilar byggnaden direkt på marken, intrycket blir att byggnaden växer upp ur den.

De två tidigare exemplen är två sockeltyper som tydligt förankrar byggnaden i marken, den imaginära sockeln däremot har motsatt effekt. Den imaginära sockeln är indragen i fasadlivet vilket gör att byggnaden ger ett intryck av lätthet. Då man som betraktare inte ser sockelkonstruktionen verkar byggnaden sväva, en raffinerande och spännande typ av sockel.

Pelare och kolonner ses ofta i sockellivet på offentliga byggnader. Dessa kan bära upp byggnaden och då dessa möter gränsen i fasadlivet bildar det ett rum i gatan och i huset. Detta rum blir både privat och publikt och skyddar från gatans trafik.³⁹

Taket

Taket har en mer betydande del av upplevelsen i stadsrummet i stadsdelar med liten skala, där husen är låga och taket blir mer framträdande. Taket är precis som fasaden ett skyddande element och beroende på hur mycket av taket som är synligt, kan byggnaden uppfattas mer eller mindre säker. Fasaden kan ha olika avslut upp mot taket. Ett taksprång förtydligar avslutet och ger en omfamnande känsla medan en ren kant blir ett abrupt avslut mot himlen, fasaden sträcker sig tydligare uppåt och ger en fri karaktär åt byggnaden.

Mötet mellan fasaden och gatan

Där fasaden och gatan möter varandra skapas en gräns, en linje som styr oss människor då vi rör oss genom staden. Denna placering av byggnader styr också hur vi betraktar byggnaden. Byggnaden kan förhålla sig till gatan på olika sätt och det är utifrån dessa sätt som olika stadsstrukturer skapas. Det är i det täta stadsrummet som byggnader skapar den struktur som vi kallar stad, en komposition där varje del är beroende av varandra. Det är utifrån dessa premisser som den täta staden skapas och som Asplund skriver i "Acceptera" så "stänger det slutna stadsrummet till torget och proppar till dess gatuöppningar, behandlar gatan som rum och låter gatan bestämma husen."⁴⁰ I hans framhållning låter det negativt men det ger ändå en rättvis bild av det arketypiska stadsrummet.

Fasaderna gör sig synliga i stadsrummet med sin färg och form men fasaden använder också gatan för att göra sig synliga. De kommunicerar genom hur de är positionerade och hur de förhåller sig till gatan.⁴¹ En fasad kan vara i fristående position mot gatan vilket innebär att den då möter gatan från alla olika håll. Detta ställer stora krav på fasadernas utformning då de möter alla omliggande gators och byggnaders karaktärer.

Fasaden kan stå i bunden position till gatan och till andra byggnader vilket innebär att den endast möter två andra fasader i linje med varandra och möter endast gatan frontalt från ett håll.

En annan position för fasaden är hörnpositionen där en fasad möter gatan med två av sina sidor vilket gör att två gator, mötande fasader och eventuellt motstående fasaders karaktärer

måste tas till hänsyn. Hörnpositionen innebär alltså både ett möte i ytter- och i innerkant.

Det är inte bara fasadens position som är av betydelse utan också varifrån man betraktar den. "En byggnad ser helt annorlunda ut på nära håll än på avstånd när den ligger på en höjd, och den som ligger på en inhägnad tomt ger ett helt annat intryck än den som ligger i öppen terräng."⁴² Detta konstaterade redan Vitruvius på sin tid.

En fasad kan vara upphöjd, nedsänkt eller i nivå med sin angränsande gata. En upphöjd fasad kan upplevas dominant medan en nedsänkt kan uppfattas som underordnad sina omgivande byggnader. En byggnad som är i nivå med omgivande byggnader upfattas som neutral gentemot dem.

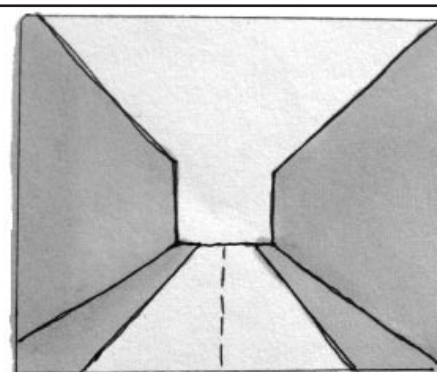
Bunden position

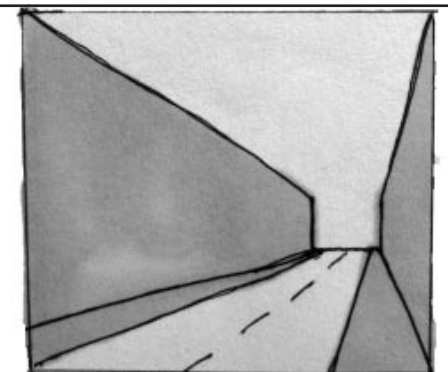
Hörnposition

Fristående position

Bilistperspektiv

Fotgängareperspektiv

Skalans betydelse - proportioner mellan fasad och gata

Vilka proportioner har gatan och fasaden i det ultimata stadsrummet? Finns det några recept på hur man bygger den goda staden? Många anser att den goda staden skapas om vi bara bygger tätt, efter människans egna dimensioner. Det största problemet i dessa täta strukturer blir då bristen på ljus, både på gatan och i bostäderna. I Le Corbusiers bok "Vår Bostad" skriver han att sol, luft och gröna träd är de "elementära glädjeämnena"⁴³ och att "soldygnet 24 timmar är all stadsplanerings måttstock"⁴⁴. Det är enligt honom detta som arkitekter skall förhålla sig till och ge till människan genom arkitekturen. Att proportionera utifrån människans skala och att bygga för att människan skall få ljus är alltså två intressen som får väga emot varandra. För att uppfylla Le Corbusiers åsikt där ljuset sätts före människan, krävs glesa bebyggelsestrukturer vilket ofta både går ifrån människans skala och stadens struktur. Likväl som att människan behöver ljus för att må bra behöver hon också tydlig rumsbildning.

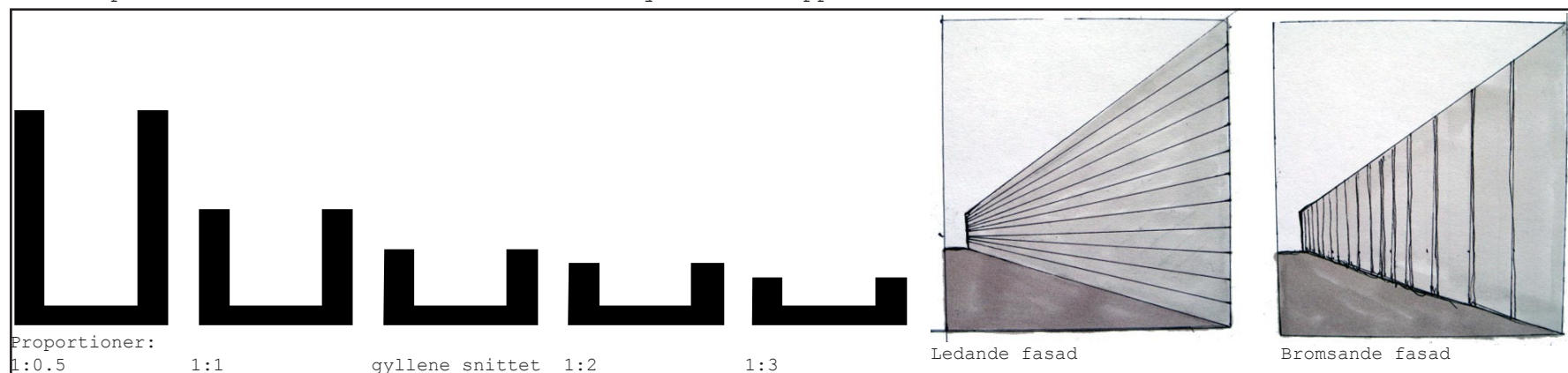
Många gaturum i svenska städer är formade efter 1874-års byggnadsstadga. Där föreskrevs det att gatan skulle vara 18 meter och de omgivande husens höjd skulle vara 19,5 meter. Detta gav ett slutet gaturum med husen direkt invid gatan.⁴⁵ Förhållandet mellan husens höjd och gatans bredd ger då en kvot på 1.08.

I Albert Lindhagens förlagsblad till 1874 års byggnadsstadga har han visat proportioner mellan fasadhöjd och gatubredd. Här ser man tydligt att fasader med låg höjd kräver smal gata och höga hus kräver bredare gata för att upplevas som behagliga. Här bör poängteras att det inte finns något givet recept för hur detta bör komponeras eftersom att alla människor tycker och upplever

olika. Å andra sidan skriver Rasmussen i sin bok "Experiencing Architecture" att människan känner de rätta proportionerna, man känner inte måtten men man känner den fundamentala idén bakom proportionerna. Man får intryck av en behaglig, tydlig integrerad komposition som ger en bra helhets känsla.⁴⁶ Det som han syftar på är dimensionerna man får om man utgår från gyllene snittet. Detta har inspirerat många arkitekter genom tiderna och enligt Rasmussen så uppfattas gyllene snittet som att människan känner att "Nothing is trivial - all is great and whole"⁴⁷. Le Corbusier var en flitig användare av gyllene snittet vilket kan verka motsägelsefullt då han ritade mycket storskaliga strukturer. Han kallade verktyget för "Le Modulor" vilket för honom var "a universal instrument, easy to employ, which can be used all over the world to obtain beauty and rationality in the proportions of everything produced by man."⁴⁸ Gyllene snittet är dock inte ett tillämpligt verktyg för allt konstruerat. Bara för att man använder sig av det betyder det inte att man anpassar sig till människans proportioner. Många alltför stora byggnader och strukturer må vara dimensionerade utifrån dessa premisser men de upplevs inte på det sättet då fått en långt ifrån människorelaterad magnitud. Även om de är väldimensionerade utefter människan, upplevs de inte väldimensionerade utav människan.

Gyllene snittet är en geometrisk operation för delning eller addition av en sträcka eller yta. Man delar den i två delar så att den mindre delen förhåller sig till den stora, som den stora förhåller sig till det hela. Detta förhållande ger proportionstalet 0.618.⁴⁹

Enligt McClusky finns det tre typer av intryck mellan fasadens höjd och gatans bredd. Det första är fasadhöjd:gatubredd förhållandet

1:0.5, med kvoten 2, som ger en intensiv känsla av skydd från byggnaderna samtidigt som förhållandet likväl kan uppfattas som klaustrofobiskt. Förhållandet 1:1 till 1:2, kvot 0.5 till 1, upplevs som komfortabla rum. Samtidigt som rummet känns omslutet är gatan tillräckligt bred för att fasaderna skall kunna betraktas från sockel till tak. Som ovanstående proportioner visar ingår både gyllene snittet och byggnadsstadgans rekommendation i denna kategori. Proportioner från 1:3 och över, kvot mindre än 0.33, gör enligt McClusky att man tappat känslan av rum och volymen blir svårdefinierad. Bobic påpekar ändå att detta inte är hela sanningen. Även gator med förhållanden från 1:3 kan upplevas som täta ifall att en väl avvägd separering har gjorts i gatufunktioner och gatunivåer. Han ger ett exempel på en gata i Amsterdamm där gator med förhållandet 1:3.5 upplevs som mycket täta då en kanal separerar och koncentrerar trottoarerna och människorna med varandra.⁵⁰

Till följd av detta är alltså rumskänslan beroende av betraktarens position i gaturummet. Beroende av hur vi rör oss i gaturummet så upplevs skalan på olika sätt. En bilförare upplever stadsrummet från mitten av gatan medan en fotgängare upplever gatan från sidan, med en annan vinkel mellan hus och gata. Fotgängare har alltså en större uppfattning av fasaderna än vad en bilist har eftersom att hon får ett bredare synfält åt ena sidan av gatan. Bilisten får å andra sidan en bättre helhetsuppfattning. Variationer i ett gaturum beror därför i mångt och mycket av fasadernas ändringar i bredd, ju smalare fasadfronter, desto större variation i stadsrummet. Eftersom att fotgängaren i regel rör sig utmed gatans kant har fasaden och fasadens möte med gatan en större betydelse för rumskänslan än den faktiska gatuproportionen.⁵¹

Fondposition

Ensembleposition

Brusposition

Att färdas utmed fasader

Vi upplever staden i rörelse vilket man som arkitekt kanske inte alltid tänker på i gestaltandet och det är lätt att fastna i den statiska betraktelsen utav fasaden. När man ritat tänker man oftast att byggnaden skall ses i fondposition vilket den naturligtvis inte alltid gör. En fasad kan bli betraktad från sidan, på nära håll, på långt håll. En fasad i fondposition innebär att den betraktas rakt framifrån. Denna position innebär att den blir synlig på långt håll och ett slut för själva gaturummet. Den kan sluta igen hela gaturummet eller bara stoppa upp blickfånget. Det finns tre olika typer av fondpositioner i gaturummet: fokus-, ensemble- och brusposition.

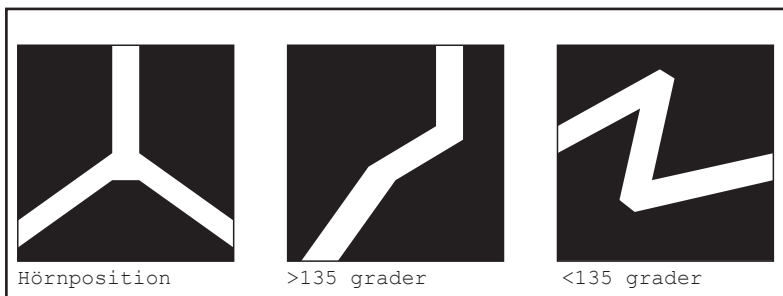
Fokus består av en byggnad som totaldominerar och förstärker gatans axialitet och den upplevs som mycket välplacerad i förhållande till gatan. I och med dess position får den en högre rang i förhållande till omliggande byggnader. Ensemblepositionen är en scenliknande fond som ger ett rumsligt avslut på gatan, den stänger igen och fångar in. Den upplevs inte som dominerande utan blandas väl in med omliggande byggnader. Den tredje varianten är brus som består av ett oarrangerat avslut på gaturummet med många olika byggnader som avslut. Avslutet kan uppfattas otydligt och slentrianmässigt men kan likväl upplevas som spännande och lekfullt. Detta avslut avslöjar ofta bakomliggande objekt vilket kan locka till vidare utforskning eller guidning genom staden.

När man rör sig genom staden möter man fasaderna på olika sätt, den vanligaste upplevelsen av fasaden är den som går utmed gatan, den som är parallell med gatan. Fasadens utseende kan öka känslan av flöde eller så kan den bromsa upp rörelse.

Medan den parallella positionen leder rörelse så stannar fondpositionen upp rörelse och den diagonala positionen ändrar riktning av rörelse. Denna position är mycket spännande att arbeta med för att styra rörelse genom stadsrummet. Om en vinkel understiger 135 grader och går mot 90 grader innebär detta att fasadens position går mot fondposition. Detta gör att vinklar från 135 och under ter sig abrupta och klara avslut av en gata, ibland kan de till och med kännas som omvägar, medan fasader med 135 grader eller mer ter sig som ledande och spännande. Man kan ana vad som händer långt bort i gatan. Denna vinkel förbereder på vad som komma skall.

En hörnposition i gaturummet uppfattas ofta som hårt och kluvet då hörnet som form är starkt och man tvingas som flanör att ta ett tydligt beslut om vilken väg man skall välja. Med tanke på hörnpositionens läge i gatan ger detta ett tydligt ljusutfall i gatan, den ena gatan upplevs ofta mycket ljusare än den andra. Hörnpositionen är svår att utvärdera. Likväl som att den stoppar rörelse så leder den rörelse, likväl som att den delar ett gaturum så förenar den två gator.

Med fasaden i ryggen kan människan betrakta hela stadsrummet, fasaden är tryggheten i den urbana vardagen. Människan söker platser där man kan betrakta platsen i all sin helhet, detta gör att människan väljer utkanten av gaturummet, vid gränsen där fasaden möter gatan.

Upplevelsestudie

Stadsvandringar

"Art should not be explained; it must be experienced"⁵² Skriver Rasmussen i "Experiencing Architecture". I denna uppsats har jag hittills beskrivit hur fasaden och gatan kan påverka upplevelsen av stadsrummet. Med anknytning till Rasmussens citat så tar jag nu nästa steg mot en djupare förståelse då jag själv skall erfara och själv uppleva vad dessa fenomen har för inverkan på mig.

I boken "The Concise Townscape" konstaterar Gordon Cullen att en byggnad som står i ensamhet upplevs som ett isolerat arkitekturverk medan en annan konstart är möjlig om ett dussin byggnader placeras tillsammans. Tillsammans skapar de något som den enskilda byggnaden inte kan göra på egen hand. En grupp byggnader skapar tillsammans en komposition där de relaterar till varandra på olika sätt; genom skala, form, komposition, färg och struktur. Cullen karakteriserar dessa sammansättningar som "the art of relationship"⁵³. Enligt honom är det just detta förhållande som gör städer så fascinerande. Det är mängden av olika fenomen och förhållandet mellan dem som skapar den fascinerande staden; byggnader, människor, vägar, växtlighet etcetera. Det är själva mångfalden och spänningen som skapar dramat. Studier har visat att människan kräver variation för att sinnena skall stimuleras. Om inte sinnena stimuleras då man rör sig genom staden går staden obemärkt förbi. Variationen måste skapas, annars kommer staden som fenomen att misslyckas.

Man kan fråga sig hur många som idag egentligen uppmärksammar staden i sin vardag? Under industrialiseringen uppstod en typ av stadsbrukare som rörde sig genom staden utan något egentligt mål, den så kallade flanören. Det var flanören som man då började ta hänsyn till i stadsbyggandet och det var då som man började se stadsstrukturen som ett sceneri, en upplevelsearena. Man identifierade flanören som den individ som upplevde staden ur ett estetiskt perspektiv. Ett byggande för flanören innebär alltså ett iscensättande av staden. Man behandlar inte husen som en totalvolym utan man upplever staden genom kulisser.⁵⁴ Det är utifrån detta perspektiv som jag skall göra min upplevelsestudie. En stadsvandring genom olika typer av tidigare nämnda strukturer ger en god bild av vad man generellt sett möter i olika stadskärnor runt om i Sverige. Aura konstaterar att "staden erfars i grunden ur ett rörelseperspektiv och det är detta vi måste förstå om

vi skall förbättra utseendet på våra städer."⁵⁵ Det är alltså genom våra rörelser som vi upplever staden och kan förstå dess strukturer. Därför väljer jag att göra en upplevelsevandring i denna uppsats. Bergström påpekar också Camillo Sittes konstaterande att "det byggda rummet förstås bäst uppifrån, där hela det byggda sammanhanget kan överblickas. Det upplevda rummet förstås endast utifrån den upplevande människans position"⁵⁶, alltså på marken.

Fallstudiemetod

Min första vandring utgår från rutnätsstaden i Malmö och den andra från de medeltida delarna av Lunds stadskärna. Jag går likt en flanör dit fasaderna och gatorna för mig för att se vad det är i kompositionerna som väcker uppmärksamhet. Jag har bestämt att vandringarna skall pågå i en timma vardera för att en rättvis bedömning skall vara möjlig i fråga om antalet händelser med mera. Bergström hävdar att "Vi kan studera människors rörelser och anta att många andra människor också kommer att röra sig på ett likartat sätt. Följaktligen är det möjligt att med ökad medvetenhetsgrad studera de egna rörelserna för att vinna kunskap om de allmängiltiga förhållandena. Den ökade medvetenhetsgraden innebär att vi lägger märke till våra rörelser trots att dessa är naturliga och alltså normalt sett inte upptar vårt medvetande."⁵⁷ Jag kan alltså försöka att vara objektiv och gå likt en flanör men det går inte att bortse från att jag har ett syfte med vandringarna. I mitt ökande medvetande om staden kan dessa vandringar verka ovanligt händelserika, men man kan ändå, som Bergström skriver, anta att vi människor i grunden upplever på ett likartat sätt. Den subjektiva upplevelsen kan alltså översättas till något objektivt och allmängiltigt.

Mina exakta startpunkter var slumpmässiga men tog ändå sin början i den struktur som tidigare föreskrevs. Väderförhållandena var under båda vandringarna förhållandevis goda, om än något mer soligt under vandringen i Lund. De båda vandringarna gjordes under samma tid på dygnet, tidig eftermiddag med någorlunda lika människoaktivitet. (Hur vandringsslingorna blev i Malmö och Lund finns som bilaga på sida 31.)

Stadsvandring i Malmö

Jag vet inte varför, men om jag får välja går jag alltid till vänster när jag kommer ut på gatan från mitt hem i Malmö. Vägen till en korsning är längre åt det hållet men jag väljer ändå alltid den vägen. Fasaderna möter korsningen på samma sätt från båda sidor men ändå ser de båda så olika ut. När jag tittar åt vänster förundras jag ofta över att husens vinklar möter varandra på ett så fint sätt och när solen lyser har jag ofta tänkt att jag måste fotografera denna del av min gata. Materialen är få och färgerna starka vilket ger ett dramatiskt intryck. Fasaden på andra sidan gatan har en stark riktning och den långa sidan av fasaden drar mig åt sitt håll. När jag går mot fasadfonden tar jag oftast till höger, så även idag.

Åt höger öppnar gatorna upp sig och en stor trädallé i flera rader breder ut sig. Varför jag väljer att ta denna väg tror jag har den enkla anledningen att gatan här är mindre trafikerad och trafiksituationen utgår från fotgängaren och cyklisten. Jag leds tätt utmed fasaderna och den slutna kvarterstaden erbjuder inte mycket inblick i det som händer på insidan. En balkong som skjuter ut från andra våning lyfter min blick som sedan vandrar ner utmed den väldekorerade fasaden. Portarna som möter mig känns privata då de är inskjutna i fasaden. Jag fortsätter rakt fram, slänger blickar in mot gator jag möter men jag fortsätter ändå samma väg. Blicken är koncentrerad och fästpunkterna jag tar i varje gaturum är ganska långt borta, kvarteren är stora och gatorna få. Ett trappsteg skjuter ut i gatan, jag lyfter blicken och möter en port långt in i ett valv, den upplevs aningen mystisk och mycket privat, jag promenerar vidare. Min blick glider in till vänster då en gata korsar min väg, en byggnad finns i fonden och gatufasaderna har en varm färg som känns välkomnande, bilden attraherar; här går jag in.

Gatan känns behaglig och jag flanerar sakta, fasaderna är detaljrika och här finns mycket att upptäcka. När gatan tar slut möts jag av en hårt trafikerad väg. Jag skyndar mig över och går in på närmaste lugna gata. En homogen fasad förstärker riktningen och jag ökar tempot något. Jag tar en titt in på gatan till höger om mig, här ser det spännande ut, jag traskar in. Burspråk skjuter ut och jag tror det är därför jag går in här. Tätheten ökar på ett fint sätt och något händer i fonden. Ett vinklat hörn gör att jag glider in på nästa gata, jag går alltså inte till fonden som avgjorde att jag gick in på den förra gatan. Händelserna tättnar och här möter jag portar med glaspartier som stegrar nyfikenheten, jag tittar in och bilden skvallrar om barnlek och aktivitet.

Jag tittar inte mer än så, den inskjutna porten förstärker det privata intrycket.

Jag möter helt plötsligt en annan skala i nästa gatukorsning, jag blir nyfiken och går vidare. Jag förflyttas in till höger där ett stort antal balkonger i olika färger tittar på mig, jag går vidare. En stor port med ett stort glasparti lyfter blicken och jag tittar in på gården. Ett hörn med fönster i lyfter blicken och fascinerar. Jag hamnar inne i en park och när jag kommer ut går jag mot en rondell som hamnar i blickfånget då jag tittar åt vänster. När jag anländer känner jag mig uttittad, fasaderna är vackra men hotande och de möter mig på tre håll. Jag går in på närmsta gata, en timma har gått och här tar min vandring slut.

Stadsvandring i Lund

Jag börjar min vandring utanför Juridicum i Lund, mitt i stadskärnan. Jag går mot höger där ett hörn möter mig i fonden, fasaderna är tunga och anonyma och rörelsen leder mig framåt. Då jag når hörnet svänger jag vänster och jag ser en samling människor som jag dras emot. Platsen som jag nu befinner mig på talar mer med sitt mellanrum än med själva väggarna. Ett litet torg med mycket människor gör nästan att jag vill stanna upp och betrakta livet på platsen för en stund. När jag tittar upp åt höger fångar en stor kyrka mitt intresse och jag går mot den. När jag når den öppnar platsen upp sig åt höger och ett hus i frontalposition möter mig, jag traskar över gatan och vill gå runt hörnet för att se hur det ser ut på andra sidan. Intressanta vinklar utmed fasaden skapar rumskänsla och här ser jag tydligt ytans funktion som entréplats till byggnaden.

När jag tittar upp ser jag ett valv som jag går emot. Gatan är relativt trafikerad och fasaden jag går utmed känns sluten och ogästvänlig. Takten ökar och när jag går under valvet öppnar en stor plats upp sig framför mig. Platsen är grön och har en del fristående hus. En magnifik byggnad som talar offentlighet väcker direkt uppmärksamhet och jag attraheras mot denna. Till höger om mig breder en skulpturpark ut sig och en sober och subtil byggnad står i dess bakgrund. Jag svänger in höger och flanerar lugnt, platsen känns mycket behaglig trots att pulsen av människor är hög på platsen.

När jag kommer ut på nästa gata skyddar en trädrad mig från den breda körbanan, jag tar snabbt sikte mot något nytt, denna gång verkar det vara husens färger som leder mig. Den relativt stora vägen känns här behaglig, de stora institutionsbyggnaderna gömmer

sig spännande i sina djupa trädgårdar och de låga gatuhusen på höger sida tar konstigt nog ner den stora skalan på vägen. Jag har dock inget att ta sikte mot och detta gör att takten ökas något. Jag möts av ett stort rundat hörn som leder mig ner till höger, jag möts av en nivåskillnad och det är lätt att glida in nerför gatan. Här möts jag av en mindre värld, en mindre skala. Som flanör känner jag mig mycket tillfreds här, detaljrikedomen är stor och gatorna känns mycket behagliga. Det känns som att täthetsstämningen tilltar med graden av detaljrikedom. De flesta portar är upphöjda och jag känner av den privata sfären. Att titta in genom ett fönster skulle jag aldrig få för mig på en sådan här gata, trots att de är många och i lämplig nivå. Istället är det grindar och gårdsportar som styr blicken samt de många valmöjligheterna av gator. Känslan av att jag går planlöst ökar i denna struktur och helt plötsligt utan att jag är medveten om det kommer jag ut i offentlighetens centrum igen. Jag går ner ett kvarter och svänger återigen in på nästa lilla gata. Jag känner här att strukturen börjar ändras, gränsdragningarna mellan fasad och gata blir tydligare, husen blir högre och detaljrikeomen flyttar från gatan och fasadens möte till husens faktiska fasader. Här känns det välstrukturerat och ordnat. Känslan från spänning övergår i välbehag. Jag går ytterliggare några gator sedan har en timma gått och min vandring tar slut.

Reflektion

Jag funderar över vad i stadsrummet som egentligen gör att man väljer en viss väg. Väljer vi medvetet eller styrs vi omedvetet? Oftast är nog våra rörelser en kombination av omedvetna reaktioner och mera medvetna val.

På stadsvandringarna visade det sig att det jag mötte med blicken i fonden hade större betydelse än det som hände på sidorna om mig och jag upptäckte också att jag hade mer tunnelseende än vad jag tidigare trodde. Vad som tycks vara generellt i det täta stadsrummet är att gatubredder har mindre betydelse i förhållande till hushöjd. På en normalbred gata tycks det spela mindre roll om husen är en eller till och med fyra våningar höga så länge som det finns en variation i taksiluetter, fasader och att ljuset får nå ned på delar av gatan. Det verkar också som att husens placering har större betydelse än gatans bredd. Under vandringen i Lund visade det sig att jag var mer tolerant för en bred trafikerad gata som var uppdelad av hus i olika sekvenser än en smal, lågtrafikerad gata, som var lång och homogen som jag

upplevde i Malmö. Det tyder på betydelsen av variation oavsett om det är i vertikal- eller horisontalplan. Dock betyder inte detta att rutnätsstrukturen är dålig, stadsrummen där upplevdes som behagliga och väldimensionerade. Variationen som man gick miste om i strukturen i Malmö återfanns till viss grad på själva fasaderna istället. I Malmö verkade dessa göra ett större intryck på mig medan det i Lund var mer det som fanns framför och bakom fasaden som pockade på uppmärksamhet.

Om man tittar på en rutnätsstruktur ser man också att små skillnader i plan gör mycket stor skillnad i verkligheten. En liten variation på gatuvinklarna i rutnätsstaden skulle säkerligen ge ett betydligt mer varierat intryck. Det är ansträngande att gå rakt fram, man måste då ta ögonmärke i fonden och koncentrera sig på att nå målet utan avvikelser. Upplevelserna på sidorna avtrubbas och koncentrationen tröttnar.

Fasadernas komponenter, som fönster och port, visade sig under vandringarna ha störst betydelse för den privata respektive offentliga karaktären på byggnaderna. I regel har också detta upplevts som tydligt i stadsrummet.

För att få det dynamiska stadsrummet krävs det spänning och variation som kan bidra till olika sinnesstämningar. "Det skall synas i rummens gestalt att de kan generera händelser".⁵⁸ Det skall finnas saker att upptäcka, man skall se vad som händer bakom gränserna. Det måste finnas mycket otillgängligt i en stad för att locka till rörelse, om ingenting är dolt finns det heller inte något att upptäcka. Bergström skriver "att en gräns med en öppning lockar till rörelse mer än en gränslös miljö."⁵⁹

Sammanfattningsvis kan sägas att fasadernas komponenter talar tydligt till betraktaren, de berättar hur hon/han skall förhålla sig till själva byggnaden. Proportionerna mellan fasad och gata visade sig ha mindre betydelse för upplevelsen än vad jag tidigare trodde. Det som har visat sig vara av främsta dignitet är fasadens position till gatan, gränslinjen som uppstår där fasaden möter gatan. Utifrån hur denna är placerad styr den sedan till vilken grad vi uppfattar det resterande av stadsrummet, som exempelvis fasadens komponenter. Placeringen av fasad och gata, förhållandet dem emellan, är det fundamentala, inte objekten i sig eller proportionerna dem emellan.

Diskussion

Goethe sade att "Lusten till vetande väcks hos människan genom att hon blir varse betydande fenomen, som tilldrar sig hennes uppmärksamhet"⁶⁰. Det ligger i människans natur att vilja veta, att vilja bli påverkad, att vilja uppleva. Upplevelser är som sagt individuella, de bottnar i personliga erfarenheter och är beroende av kulturella koder med mera. Men man kan fråga sig om detta gäller alla former av upplevelser. Det finns företeelser som vi upplever likartat och dessa är kopplade till våra artbundna egenskaper, de egenskaper som är betingade av att vi är människor. Detta måste arkitekter ta i beaktning. I avsnittet "staden som individ" skrev jag att arkitekter påverkar staden som individ och därmed även människan i staden. Att se människan som en ständig radarvarelse, som känner av allt tror jag är den inställning man skall ha som gestaltare av det offentliga rummet.

Ur upplevelsesynpunkt skall också tilläggas att det naturligtvis inte går att bortse från det totala intrycket av ett stadsrum. Jag menar inte i denna uppsats att det endast är fasaden och gatan som är av betydelse för upplevelsen. Det är ju trots allt omöjligt att bara uppleva dessa två, det är helheten av människor, gatan, himlen, vegetation etcetera, som upplevs och syns. Men det är oavsett detta fasaden och gatan som är förutsättningarna för stadsrummet som fenomen.

Det ter sig motsägelsefullt att många lever i staden men att ytterst få påverkas av den, ändå är det så det är för gemene stadsbo, att folk inte är medvetna om att de påverkas. Kanske är det så att staden finns så djupt rotade i oss att vi inte lägger märke till den, likt vi inte lägger märke till allt ljud som ständigt omger oss. Å andra sidan kan staden påverka oss i det tysta, vi gör trots allt val då vi rör oss genom staden. Vi väljer en viss väg, kanske inte alltid för att det är den snabbaste eller mest praktiska, utan för att den har något, något som kanske inte ens går att sätta ord på. Det uppenbara behöver inte vara det som är bra i en stad. Det kan likaväl vara de små subtila skillnaderna som gör det lilla extra. Jag frågar mig om det egentligen spelar någon roll hur mycket gemene man lägger märke till sin omgivning? Något som jag har noterat är att god arkitektur skapar medvetenhet hos betraktaren medan god stadsbyggnad skapar omedvetet välbefinnande. Detta är naturligtvis inte en generell regel men vad jag vill säga är att när något är bra och fungerar i stadsrummet så reagerar eller reflekterar inte

människan eftersom att det är så det skall vara, det är så det skall se ut.

Vad som är viktigt är att det finns en medvetenhet bland dem som arbetar med någon form av stadsbyggande eller stadsplanering att inse storheten i det man gör. Man formar människors värld. Även om stadsrummet inte ger någon omedelbar upplevelse gör utformningen av det ändå en uppenbar skillnad i uppfattning av betraktaren. De till synes små skillnaderna gör stora skillnader vad gäller upplevelsen av stadsrummet.

Som arkitekt/landskapsarkitekt är det dessa små anvisningar i detaljplaner och liknande som i slutändan får stora konsekvenser för upplevelsen. Gatubredd, hushöjder, entréer, antal våningar och inte minst fasadgränser och gatudragningar, utgör det fundamentala i hela stadsbilden. Le Corbusier uttryckte att "Stadsplaneraren [...] organiserar arkitektoniska rum, han fastställer platsen och ändamålet för de byggda volymerna, förbinder alla ting i rummet och tiden med ett kommunikationsnät"⁶¹ och jag tror att det är just förbindelsen och kopplingar som är nyckeln till den goda staden.

Staden finns i mig och jag finns i staden, det finns ett ständigt utbyte mellan oss båda, där vi båda tar del av och är beroende av varandra. Precis som att det inte går att förutse oss själva går det heller inte att förutse staden som fenomen, men det går att skapa goda förutsättningar för det goda stadsrummet.

Avslutning

Denna uppsats har lett mig till en djupare förståelse och medvetenhet för staden och dess komplexitet. Jag hoppas att jag med denna text har öppnat sinnet för de läsare som tidigare inte såg sin stad. I denna text finns det inga svar, inga lösningar på hur man komponerar den goda staden. I denna text finns tankar, reflektioner och funderingar som förhoppningsvis har väckt eftertanke. Eftertanke om den egna omvärlden och vad den betyder för betraktaren.

Tryckta källor och litteraturförteckning

Améen, Lennart, 1972, *Stadens gator och kvarter*, Gleerup bokförlag, Lund.

Asplund, Gunnar, et al., 1980, *Acceptera*, Författarna, Arlöv.

Bergström, Inger, 1996, *Rummet och människans rörelser*, Arkitektur - Formlära Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Björk, Cecilia & Reppen, Laila, 2003, *Så byggdes staden*, AB svensk Byggtjänst, Västervik.

Bobic, Milos, 2004, *Between the Edges*, THOTH, Antwerpen.

Bradley, Karin & Broms Wessel, Ola & Tunström, Moa. (red.), 2005, *Bor vi i samma stad?*, Grafisk form, Kristianstad.

Cullen, Gordon, 2007, *The concise townscape*, The Architectural press, Oxford.

Ellenius, Allan (red.), 1992, *Det offentliga rummet*, Almqvist & Wiksell, Uddevalla.

Gehl, Jan, 2006, *Life between buildings*, Arkitektens Forlag, Skive.

Le Corbusier, 1962, *Vår bostad*, Bokförlaget Prisma, Malmö.

Le Corbusier, 1969, *Den nya staden*, Rabén och Sjögren, Halmstad.

Norberg-Schulz, Christian, 2004, *Fenomenet plats, Arkitekturteorier Skriftserien Kairos nr 5*, Sid. 89-115, Raster förlag.

O'dell, Tom (red.), 2002, *Upplevelsens materialitet*, Studentlitteratur, Lund.

Rasmussen Steen Eiler, 1992, *Experiencing architecture*, The MIT Press, Cambridge.

Stadsmiljörådet, 1999, *Stadsarkitektur - form, kultur, liv*, Stadsmiljörådet, Kalmar.

Vitruvius, 1989, *Om arkitektur - tio böcker*, Byggförlaget, Stockholm.

Wulz, Fredrik F, 1991, *Fasaden och stadsrummet*, Byggförlaget, Stockholm.

Åström, Kell, 1988, *Stadens rum Torget - gestalt, upplevelse, användning*, Byggforskningsrådet, Stockholm.

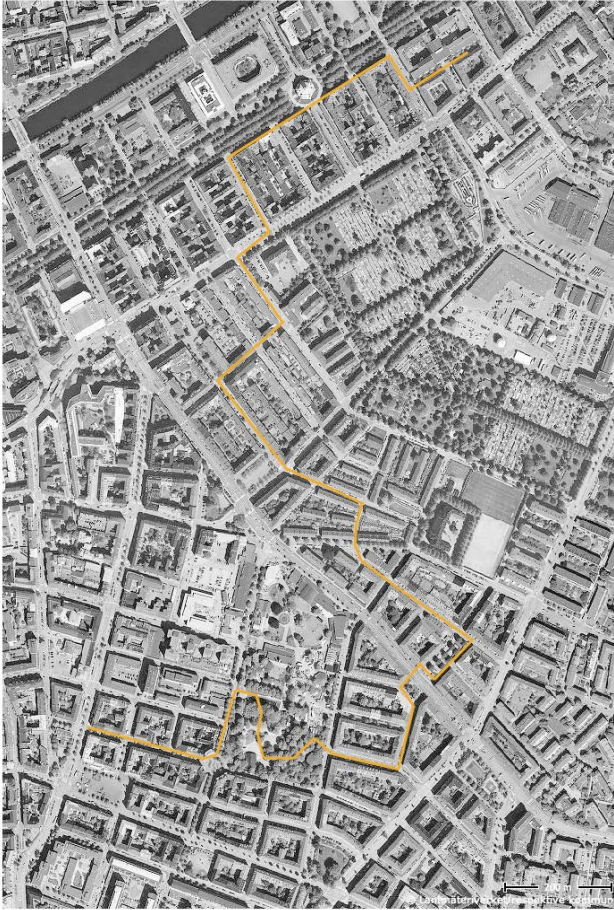
Bildförteckning

Alla bilder i denna uppsats är fotograferade eller skissade av författaren

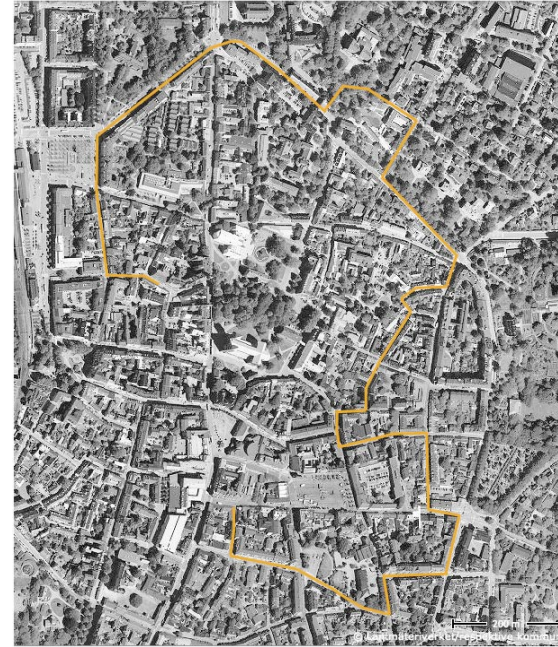
Referenslista

- ¹ Améen, 1973, sid. 9.
- ² Améen, 1973, sid. 9.
- ³ Améen, 1973, sid. 11.
- ⁴ Améen, 1973, sid. 13.
- ⁵ Björk & Reppen, 2003, sid. 14.
- ⁶ Améen, 1973, sid. 13.
- ⁷ Améen, 1973, sid. 14.
- ⁸ Vitruvius, 1989, sid. 21.
- ⁹ Améen, 1973, sid. 19.
- ¹⁰ Björk & Reppen, 2003, sid. 16.
- ¹¹ Améen, 1973, sid. 22.
- ¹² Björk & Reppen, 2003, sid. 18.
- ¹³ O'Dell (red.) Thufvesson, 2002, sid. 97.
- ¹⁴ Améen, 1973, sid. 25.
- ¹⁵ Björk & Reppen, 2003, sid. 22.
- ¹⁶ O'Dell (red.) Thufvesson, 2002, sid. 96.
- ¹⁷ Åström, 1988, sid. 10.
- ¹⁸ Bergström, 1996, sid. 99.
- ¹⁹ SAOL, 2002, uppslagsord: stad.
- ²⁰ <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, 2008-04-28, sökord: stad.
- ²¹ Norberg-Schulz, 2004, sid. 107.
- ²² Norberg-Schulz, 2004, sid. 107.
- ²³ Åström, 1988, sid. 18.
- ²⁴ O'Dell (red.) Thufvesson, 2002, sid. 95.
- ²⁵ Wulz, 1991, sid. 85.
- ²⁶ Ellenius (red.) Hellquist, 1992, sid. 46.
- ²⁷ Stadsmiljörådet, Gabrielsson, 1999, sid. 143.
- ²⁸ Ellenius (red.) Hellquist, 1992, sid. 46.
- ²⁹ Gehl, 2006, sid. 93.
- ³⁰ O'Dell (red.) Thufvesson, 2002, sid. 92.
- ³¹ Wulz, 1991, sid. 43.
- ³² Wulz, 1991, sid. 44.
- ³³ Norberg-Schulz, 2004, sid. 102.
- ³⁴ Wulz, 1991, sid. 54.
- ³⁵ Bobic, 2004, sid. 131.
- ³⁶ Bobic, 2004, sid. 129.
- ³⁷ Wulz, 1991, sid. 116.
- ³⁸ Wulz, 1991, sid. 121.
- ³⁹ Bobic, 2004, sid. 95.
- ⁴⁰ Asplund, 1980, sid. 50.
- ⁴¹ Wulz, 1991, sid. 81.
- ⁴² Vitruvius, 1989, sid. 142.
- ⁴³ Le Corbusier, 1962, sid. 38.
- ⁴⁴ Le Corbusier, 1962, sid. 14.
- ⁴⁵ Björk & Reppen, 2003, sid. 35.
- ⁴⁶ Rasmussen, 1992, sid. 111.
- ⁴⁷ Rasmussen, 1992, sid. 111.
- ⁴⁸ Rasmussen, 1992, sid. 118.
- ⁴⁹ Wulz, 1991, sid. 154-155.
- ⁵⁰ Bobic, 2004, sid. 52.
- ⁵¹ Bobic, 2004, sid. 53.
- ⁵² Rasmussen, 1992, sid. 9.
- ⁵³ Cullen, 2007, sid. 7.
- ⁵⁴ Bradley & Broms Wessel & Tunström (red.), 2005, Sid. 59.
- ⁵⁵ Bergström, 1996, sid. 103.
- ⁵⁶ Bergström, 1996, sid. 102.
- ⁵⁷ Bergström, 1996, sid. 82.
- ⁵⁸ Bergström, 1996, sid. 114.
- ⁵⁹ Bergström, 1996, sid. 169.
- ⁶⁰ Bergström, 1996, sid. 9.
- ⁶¹ Le Corbusier, 1946, sid. 15.

Bilaga: Kartor med stadsvandringsslingor

Karta över stadsvandringsslingan i Malmö.
(karta hämtad från www.eniro.se)

Karta över stadsvandringsslinga i Lund.
(karta hämtad från www.eniro.se)